

Razredno in nacionalno v združenem delu

V številnih razpravah o političnem in družbenoekonomskem sistemu so bila v ospredju zanimanja tudi vprašanja o vlogi razrednega in nacionalnega, pri čemer naj bi premočno poudarjanje nacionalnega elementa povzročilo disfunkcionalnost jugoslovanskega gospodarstva, ki se je razvilo v osmih ekonomskih podsistemi in tako jugoslovanska ekonomija ne deluje več kot sistem. Ta vprašanja so posebej poudarjali z vidika delovanja enotnosti jugoslovanskega trga in še posebej mobilnosti družbenih sredstev ter s tem povezanim vprašanjem o združevanju dela in sredstev. Zato nameravamo obravnavati predvsem nekatera vprašanja o sistemih nasploh ter še posebej problematiko enotnosti jugoslovanskega trga in združevanja dela in sredstev.

Problematika sistemov

Temeljne značilnosti sistemov so ravnotežje, stabilnost in optimalnost. Da bi deli pripadali neki celoti, morajo imeti lastnost te celote, ker sicer izgubijo zvezo z njo, obsojeni so na propad. Npr. gospodarski subjekt ne more odklanjati temeljne smeri gospodarskega razvoja in temeljnih značilnosti ter načel funkcioniranja gospodarstva (ob predpostavki ekonomske logičnosti), ker sicer doživi zlom zaradi prekinjene zveze s celotnim sistemom. Vendar je nujen pogoj za funkcioniranje sistema v smislu napredovanja, da imajo posamezni deli relativno samostojnost glede na celoto, ki ji pripadajo, ne smejo biti brezosebni. Brez določene samostojnosti delov ni mogoča hitra in učinkovita prilagoditev nastalim spremembam. Bistveno vprašanje vsakega sistema je v rešitvi med preveliko svobodo delov, ki onemogočajo celoto in povzročajo konflikte zaradi neuskkljenosti akcije, ali po drugi strani premajhna svoboda, podrejenost, ki vodi do onemogočanja prilagajanja delov spremenjenim okoliščinam (na trgu, v tehniki in tehnologiji). Ena in druga skrajnost sta škodljivi, zato se stalno srečujemo s problemom razmerij med deli in celoto. Predvsem pa je treba ugotoviti, da ni zaprtih sistemov, ker bi bili kot taki onemogočeni v pretoku energije od zunaj, zato obstaja stalna interakcija – sistem in okolje.

Vsi družbeni sistemi imajo več ravni in ciljev. Problematična je enostavna delitev na individualno in družbeno ali makro- in mikroekonomijo, pa tudi delitev na planiranje in trg ali razvita in nerazvita področja. Napaka je torej lahko v tem, da se jemljejo ekstremni elementi, ne pa celota. Če postavljamo le ekstreme, poznamo le meje nekega sistema, prihaja do poenostavljenih pojmovanj protislovnosti v sistemu. Ne obsta-

jata le dve ali tri ravni, ampak vrsta ravní, vsaka konkretna analiza ima torej nujno več ravní. Smisel ravní pa je predvsem v določanju prioritete akcije, kar pomeni, da ima akcija na višji ravni prednost. Obstaja torej raven, ki se ji nujno preostali podrejajo, saj je to sistem, ta pa mora biti koherenten, sicer sploh ni več sistem. Najvišja raven mora delovati kot koordinacija akcij in intervencij (denarna, posojilna, zunanjetrgovinska politika, globalna delitev nacionalnega dohodka, ipd.). Za sodelovanje v velikem sistemu, ki ga predstavlja država, ki je torej sestavljen, je nujna medsebojna odvisnost ciljev. Veliki družbeni sistem, kot je država, se deli v podsisteme: ekonomski, politični, prosvetni, socialno-zdravstveni, znanstvenoraziskovalni, sistem obrambe. Ekonomski sistem ima z vsemi preostalimi največ zvez, kajti noben sistem ne more delovati brez ekonomske baze, ima primat v številu zvez, ki prihajajo do drugih sistemov. Ekonomski sistem je sestavljen iz podsistemov, kakor so panoge, zlasti pomembna je infrastruktura. Zato mora biti v vsakem podsistemu koherenca, neprotislovnost oziroma ne sme biti strukturalnih nesorazmerij.

V teoriji sistemov je pomemben pojem aktivnih elementov v sistemu. Pod »aktivnim elementom« razumemo materialni predmet, ki je na določen način odvisen od drugih in na določen način tudi vpliva na druge. Zbir drugih elementov imenujemo okolje danega elementa. Vsak materialni element ima torej najmanj eno vstopno – input zvezo in najmanj eno izstopno – output zvezo, ali drugače rečeno, vsak element mora nekaj sprejemati in oddajati. Čim bolj je nek sistem razvit, več ima aktivnih elementov, več imajo ti aktivni elementi vstopnih in izstopnih zvez. Elementi v gospodarstvu so dinamični, nekateri prihajajo na novo, drugi odhajajo, s spremembami zvez med elementi in z menjanjem struktur prihaja do prehoda iz enega sistema v drugega. Vsak dinamični sistem je hkraten stik strukture in funkcije; to sta dva dela celote, med njima je povratna zveza – spremembe v enem povzročajo spremembo v drugem, cilj je usklajevanje. Zato sta dva tipa zvez: vertikalni in horizontalni. Horizontalni je tip povezovanja na isti ravni, vertikalni med različnimi ravnimi. Oba tipa zvez narekujeta tudi sestavljen tip upravljanja, zahteva se centralizirani ali decentralizirani oziroma kombinirani sistem. Poudarjanje le enega ali drugega je lahko problematično – s krepitvijo horizontalnih zvez, ki predstavljajo krepitev samostojnih elementov, se slabijo vertikalne zveze, ki opravljajo funkcijo povezovanja v sistem. Tako je nujno treba iskati optimalni sistem celote in delov; zato po naravi stvari ne more prevladovati le horizontalni ali vertikalni tip povezav, vedno gre za kombinacije, ki omogočajo največjo možno svobodo subjektov ob spoštovanju sistema kot celote. S tega vidika je treba tudi presojati tip povezovanja preko trga in planski. Pri horizontalnih zvezah je v ospredju tržišni – obligacijski, pri vertikalni pa planski – združevalni.

Pri obravnavanju sistemskih teorij je pomemben element sistem potreb in ciljev družbenega in gospodarskega razvoja. Vsak družbeni sistem ima več ciljev, med njimi je hierarhija, vsi cilji nimajo enake teže.

Ni mogoče pojasniti družbenega ali ekonomskega sistema brez poznavanja ciljev.¹

Po povedanem se nam ponuja sklep, da ni mogoče zanikati realno obstoječih strukturalnih elementov jugoslovanskega sistema, ki ga predstavljajo narodi in narodnosti, prav tako pa je nemogoče v celotnem sistemu opredeljevati ta element kot edini ali bistveni. Prav v tem pa so najbrž problematične nekatere analize, ki ne jemljejo kot osnovo teorije velikih sistemov, temveč analizirajo ekstremne pojave, torej ne celote.

Po povedanem je pomembna funkcija države kot velikega sistema. Proces konstituiranja globalne družbe je sestavljen in zahteven, gre za uresničevanje in vzdrževanje celovitosti in enotnosti, tako da se v tem okviru lahko odvijajo nujni procesi. Ker obstajajo tri temeljna področja družbenega življenja – ekonomska, politična in idejna, poteka proces konstituiranja globalne družbe na treh področjih, vendar proces na teh področjih ni enak. Pri državnosti je temelj v političnem konstituiranju, ker se v njem najpopolneje izraža nujnost celovitosti in enotnosti, v kateri se konkretno organizira življenje ljudi. V političnem konstituiranju se izraža v spremenjeni obliki ekonomsko in idejno konstituiranje oziroma gre za usklajenost; politika namreč obsega vse procese in tvorbe, povezane s fenomenom upravljanja in uresničevanja oblasti v celotni družbi. S politiko se postavljajo cilji in izbira primernih sredstev za njihovo uresničenje. Globalna družba pa seveda ne more biti celovita skupnost v tem smislu, da se urejanje določenih procesov uresničujejo povsem enotno; enotnost je treba doseči le na bistvenih področjih, kjer se nujno uresničujejo oblast in upravljanje, druga področja so irelevantna za uresničenje enotnosti v razmerjih celotne skupnosti. Poskusi totalitarizma se ne obnesejo v urejanju vseh področij družbenega življenja. Med bistvenimi elementi globalne družbe je državnopravna ureditev, ki je dinamična tvorba. Vse, kar je objektivna in splošna potreba kake družbe, se kaže v državnopravnem redu. Državni organi kot deli državne organizacije so nosilci delnih funkcij, tako tudi pravni akti. Kot je struktura celotne družbenopravne ureditve skupnost delov, tako je tudi funkcija te tvorbe le skupnost medsebojno povezanih in usklajenih delnih funkcij, posamezne funkcije se zlivajo v celoto. Na ta način je državnopravna ureditev oblična tvorba, poseben sistem elementov, kjer se uveljavlja načelo konsolidiranja splošne funkcije na temelju delnih funkcij.

Bistveno vprašanje državnopravne ureditve je ravnotežje globalne družbe; srečujemo se zopet s problemom sistema. Sistem je rezultat določenega strukturiranja sestavnih elementov bolj ali manj sestavljene celote; elementi se med seboj povezujejo in vplivajo drug na drugega, tako da so skupna celota. Sistemi obstoje in trajajo ob medsebojni usklajenosti elementov, določeni harmonizaciji sestavnih elementov; zanikanje sistema izhaja iz obstoječih neskladij, nasprotnosti sestavnih elementov.

¹ R. Stojanović: Veliki ekonomski sistemi, Savremena administracija, 1979.

Kadarkoli obstaja sistem, obstaja tudi fenomen ravnotežja kot značilnost za element, ki obstaja v obliki sistema, asistemnost je enaka obstoju neravnotežja. Fenomen ravnotežja je univerzalen, čeprav je bil prvotno opredeljen pri fizično-kemičnih pojavih. Ker mora biti globalna družba oblikovana v sistem, morajo biti njeni sestavni deli medsebojno tako postavljeni, da nastane in traja določeno ravnotežje; gre za bistveni osnovni pogoj funkcioniranja neke družbe. Politična nadstavba daje sliko najbolj intenzivnega delovanja dejavnikov ravnotežja celotnega družbenega sistema; tu se z delovanjem politično organiziranih skupin urejajo odnosi med dejavniki – konservativnimi in progresivnimi, dokler obstaja ravnotežje. Ko se to prevesi, prihaja do narušenja. Razumljivo je, da so v ospredju ekonomski dejavniki. Oblikovanje političnega sistema in njegov delež v splošnem ravnotežju sta odvisna od tega, kako so strukturirani in kako funkcionirajo elementi politične nadgradnje in političnega procesa.²

Zato je zanemarjanje nekaterih konstitutivnih elementov v dani globalni družbi lahko destruktivno, preobčutno poudarjanje pa prav tako lahko naruši zahtevo po uravnovešenosti sistema. Ravnotežje lahko vzdržuje državnopravna ureditev z različnimi sredstvi, vendar bi motivacijske, psihološke in druge elemente nikoli ne mogla nadomestiti tipično državnopravna: sankcijski mehanizem. Obvladovanje heterogenih dejavnikov in omogočanje koordinativnih je splet zelo različnih dejavnikov, zlasti ekonomsko motivacijskih. Vera v vsemogočnost prava, volje, organizacije in institucij je kaj lahko nadvse problematična. Za vpliv na družbeno dogajanje so zgolj pravna sredstva in oblike praviloma premalo učinkovite, pravni totalitarizem tudi ni možen.

Kratek pogled na nekatera temeljna vprašanja o delovanju sistemov je imel predvsem dvojen namen: pokazati, da individualizem gospodarskih subjektov v moderni družbi ni možen ter da enostavno zanikanje ali poudarjanje določenih elementov v analizah političnega sistema (nacionalno) ni strokovno in znanstveno pravilno. Gre za eno izmed temeljnih postavk dialektike o medsebojni odvisnosti in povezanosti pojavov.

Enotnost jugoslovanskega trga

Med vprašanji, ki se pojavljajo v vseh razpravah in dokumentih zadnjih let o delovanju gospodarskega in političnega sistema, je nedvomno močno v ospredju urejanje enotnosti jugoslovanskega trga. Pomemben del je obravnavan v gradivu Razvoj pravnega sistema z vidika ekonomske stabilizacije.³ Ustava SFRJ opredeljuje pojem enotnosti jugoslovanskega trga v 251. in 252. členu. Teoretična obdelava tega vprašanja kaj dalj od ustavne opredelitve ne prihaja.⁴ Treba je pritrditi prof. Udetu, da se enotni jugoslovanski trg v številnih dokumentih in predlogih zako-

² Povzeto po S. Vračar: Socijalna sadržina funkcije državno-pravnog poretka, Udruženje pravnika Jugoslavije, 1965.

³ Delavska enotnost Ljubljana, 1983, str. 31.

nov velikokrat pojmuje napačno; enačijo ga s konkretnim gospodarskim dogajanjem s težnjami zagotoviti skupne jugoslovanske razvojne programe oziroma tako imenovane integracije, »ki se raztezajo na ves jugoslovanski prostor«. V ta pojem nekateri pogosto uvrščajo vse ukrepe za zagotovitev takih skupnih programov in skupne razvojne politike. Tako predlagatelj zveznih zakonov pogosto v imenu zagotavljanja delovanja enotnega jugoslovanskega trga predlaga tudi uveljavitev administrativnih ukrepov. V skladu s tem se krepijo elementi direktivnega planiranja, torej državnega ukrepanja in se tako skuša zagotoviti oblikovanje skupne jugoslovanske razvojne politike. Administrativno poseganje povzroča, da posamezne gospodarske grupacije ali celo posamezne organizacije združenega dela obravnavamo individualno z določanjem pogojev gospodarjenja, kar pa je v polnem nasprotju s pravili delovanja trga, ki zahteva v bistvu enak položaj oziroma enake pravice in dolžnosti tržnih subjektov. Tendence pripravljane zakonodaje in delno že veljavne torej ne prispevajo k razvijanju blagovno-tržne proizvodnje; upajmo, da je proces prehodni, ne dolgotrajen.⁵ Ob tako različnem pojmovanju enotnosti trga v Jugoslaviji je seveda tudi težavno obravnavanje te problematike.

V jugoslovanski pravni teoriji je dosledno obdelan pretežno sankcijski mehanizem, ki naj bi zagotavljal enotno delovanje jugoslovanskega trga⁶. Ta je pester, vendar neučinkovit.

Kritiki danega sistema poudarjajo, da je enotnost jugoslovanskega trga precej prizadeta z atomizacijo družbe (občina, TOZD), posebej še s koncepcijo republik in pokrajin. Zastavlja se vprašanje, koliko je resnice v teh trditvah.

V globalu je najbrž treba pritrditi prof. Bajtu, da je trg v odnosu do družbenih odnosov v bistvu nevtralen mehanizem, s pomočjo trga se izražajo odnosi, kakršni obstajajo v družbi neodvisno od njega.⁷ Zato je najbrž težko in vprašljivo povezovati problematiko trga ob sicer izpolnjenih pogojih za njegovo delovanje s sistemom družbenopolitičnih skupnosti. Prav tako pa je tudi treba pritrditi Kiru Gligorovu, da se ta vprašanja ne dajo razreševati z altruističnimi pobudami ali le na temelju splošnega razrednega interesa, temveč predvsem na podlagi otipljivega posamičnega in skupnega interesa združenih delavcev ob enakopravnih pogojih gospodarjenja.⁸

Kateri pogoji naj bi tedaj bili potrebni, da bi zagotovili delovanje enotnosti jugoslovanskega trga in s tem tudi smotrno združevanje dela in sredstev?

⁴ Mirko Ilesić: Pravno urejanje enotnosti jugoslovanskega trga in konkurence, Zdrženo delo 5/84, stran 617 in tam citirana dela.

⁵ Lojze Ude: Zagotavljanje enotnega jugoslovanskega trga v novi zvezni zakonodaji, Zdrženo delo, posebni zvezek, 1985.

⁶ Glej referate na Pravnih dnevih 1985, Zdrženo delo, posebni zvezek.

⁷ A. Bajt: Trg kot podlaga gospodarskega sistema.

⁸ K. Gligorov: Uloga privrednog sistema u zaštiti društvene svojine, Arhiv za pravne i društvene nauke, 2-3/85, str. 243.

Za delovanje tržnih zakonitosti je v prvi vrsti potrebna enakopravnost tržnih subjektov. Enakopravnost označuje enakost ljudi in njihovih organizacij v medsebojnih razmerjih, v njihovem položaju, pridobivanju pravic in obveznosti ter odgovornosti. Enakopravnost je eno izmed splošnih in temeljnih načel naše ustavne ureditve (Ustava SFRJ – temeljna načela II, 13., 14., 32., 91., 111., 153.–155. člen in drugi). V samoupravnem združenem delu je enakopravnost bistveno načelo za medsebojna razmerja delavcev in drugih delovnih ljudi v družbenem delu in samoupravljanju. Delavci enakopravno upravljajo z delom in poslovanjem OZD ter v zadevah in sredstvih v celokupnosti družbenega dela ter v zadevah in sredstvih celotne družbene reprodukcije, urejajo medsebojna razmerja v delu, odločajo o dohodku in pridobivajo dohodek (Ustava SFRJ – 14. člen in 1., 2., 4., 6. in 13. člen ZZD). To velja za razmerja v delu, samoupravljanju v vseh samoupravnih organizacijah in skupnostih ter družbenopolitičnih skupnostih.

V razmerjih ekonomskega prometa – združevalnih in obligacijsko-tržnih je enakopravnost predvsem eden izmed elementov, ki opredeljujejo enotnost jugoslovanskega trga (2. odst. 251., 254. in 255. člen Ustave SFRJ). To pomeni prepoved vsake diskriminacije organov družbenopolitičnih skupnosti, OZD, drugih samoupravnih organizacij in skupnosti nasproti ekonomskopravnim subjektom. Enakopravnost v ekonomskem prometu prav tako pomeni enakost ekonomskopravnih subjektov v medsebojnih razmerjih, odsotnost kakršnegakoli vpliva enih subjektov na druge glede na njihovo ekonomsko moč ali druge prednosti (255. člen Ustave SFRJ, 3. člen ZZD). V zakonu o obligacijskih razmerjih določa 11. člen načelo enakopravnosti pogodbenih strank. Pogodbene stranke sklepajo pogodbeno razmerja po svoji odločitvi, določajo in uresničujejo medsebojne pravice in obveznosti glede na enakost svojega pravnega položaja na podlagi lastnih potreb in interesov, pri čemer spoštujejo splošna načela ekonomskega prometa, zakonitosti trga, družbenega usmerjanja gospodarskega razvoja in usklajevanja odnosov na trgu. Svoboda subjektov je lahko omejena le s prisilnimi normami, pogodbe ne smejo biti v nasprotju z Ustavo, zakoni, moralo, ne smejo imeti nedovoljen predmet in cilj, nihče tudi ne sme svoje svobode izkoriščati na račun drugega (zloraba pravic). Notranji promet v SFRJ je torej v načelu svoboden, le iz razlogov splošnega interesa se lahko predpišejo posebni pogoji glede menjave blaga in storitev, vendar le na temelju zveznega zakona.

Po povedanem je treba vzpostaviti tak ekonomski mehanizem, ki bo uveljavljal enakost gospodarskih subjektov. S tem pa bi bila tudi dosežena motivacija subjektov za gibljivost sredstev, njihovo združevanje in smotrno uporabo.

Nekateri bistveni elementi, ki jih poudarjajo številni avtorji⁹, bi bili zlasti naslednji:

1. Nujna sta realno vrednotenje družbenih sredstev in realna amorti-

zacija kot pogoj, da se ohrani vrednost družbenih sredstev in da se njihova poraba v procesu proizvodnje pravilno upošteva v primarni delitvi in se tako tudi prepreči prelivanje dohodka za splošne, skupne in osebne namene.

2. Uporaba družbenih sredstev obvezuje subjekte za ustvarjanje akumulacije za nadaljnji razvoj družbe, zato je treba opredeliti določen delež akumulacije v razmerju z uporabljenimi sredstvi. To bi privedlo do racionalne uporabe akumulacije, bodisi pri subjektu, ki jo ustvari, ali v sistemu združevanja sredstev. V sistemu združevanja je treba določiti stimulatívno nadomestilo, kajti brez tega se ne da preseči teritorialna, suboptimalna in skupinsko lastninska uporaba akumulacije.

3. Le realni dohodek je lahko temelj za delitev. Organi, ki sprejemajo gospodarsko systemske odločitve, morajo z ukrepi uveljaviti realno vrednost denarja, uravnoteženost in enakovrednost cen. Denarna in posojilna politika, obračun stroškov poslovanja, gospodarski odnosi s tujino in davčna politika morajo preprečiti doseganje fiktivnih dohodkov ter proizvodnjo in delitev, ki bi temeljila na izgubah in njihovi socializaciji.

4. Pri delitvi dohodka je treba zagotoviti načelo delitve po delu ter ob tem pravilo, da lahko tisti, ki dosega nadpovprečno akumulacijo, prejema tudi večji osebni dohodek. Na tak način bi dosegli elemente stimulacije za večjo storilnost in boljšo uporabo družbenih sredstev.

Nedvomno so potrebne spremembe v sekundarni delitvi, zlasti z zajemanjem nove vrednosti za splošno in skupno porabo. Instrument davkov in prispevkov je izredno pomemben člen ekonomskega sistema in usmerjanja reprodukcije. Ta instrument danes odvaja velik del vrednosti družbene reprodukcije v roke administrativnih organov za redistribucijo, ki poteka po političnih in manj po ekonomskih načelih in merilih, kar je seveda popolnoma nesprejemljivo. Sodobna država s sistemom davkov in prispevkov ter drugimi regulativnimi ukrepi vpliva na nacionalno ekonomijo, jo usmerja in spodbuja, fiskalni interes je podrejen tem nalogam.¹⁰ J. Stanovnik poudarja, da se pri nas z različnimi mehanizmi sistema odvaja od novo ustvarjene vrednosti 27 različnih oblik davkov in prispevkov, še preden pride do izločanja proizvajalčevega dohodka. Vsak proizvajalni delavec vzdržuje enega neproizvodnega; v tem je bistvo problema razmerja med ekonomskim in političnim sistemom. Obračunavanje dajatev od celotnega sklada živega in minulega dela, od dohodka ali dobička še zdavnaj ni zgolj vprašanje fiskalne oportuniteti. Če bi se dajatve obračunavale od celotnega sklada obratnih sredstev in minulega dela, potem bi to organizacije spodbujalo za maksimalno ekonomiziranje s »kapitalom« kot tudi glede zaposlenosti; če pa se dajatve obračunavajo od dohodka, potem bo to delovalo v smeri maksimalizacije zaposlenosti, ne

⁹ K. Gligorov: delo pod 8); D. Marsenić: Privredno-sistemski okvirji jedinstva jugoslovenskog tržišta, Samoupravljanje 11/84; D. Marsenić: Sistem usmeravanja proizvodnog i društvenog razvoja i jedinstvo jugoslovenskog tržišta, Ekonomist 2/84; B. Jović: Jedinstveno jugoslovensko tržište, Pravni život 12/82.

¹⁰ S. Jankov: Savremeni privredni sistemi, Savremena administracija, 1972, str. 133 in dalje.

pa nujno tudi v smeri ekonomske učinkovitosti. In če bo lokalna administracija črpala svoj dohodek iz zaposlitvene ekspanzije, bo očitno podpirala investiranje v nove kapacitete, ne glede na njihovo ekonomsko učinkovitost. Odnos »ekonomije« in »politike« je zato predvsem vprašanje naravnosti sistemskih instrumentov.¹¹

Združevalna razmerja

V sodobnih razmerah gospodarjenja obstaja objektivna nujnost dolgoročnega poslovnega povezovanja gospodarskih subjektov, kar je posledica poglobljanja delitve dela in številnih mednarodnih gospodarskih gibanj; gre za ekonomsko zakonitost na doseženi stopnji razvoja. Sestavljenost gospodarstva, opazovano s stališča tehnično ekonomskih struktur, je opredeljena s številnostjo gospodarskih subjektov in medsebojnih zvez. Ker delitev dela z uvajanjem številnih specializacij narašča, je nujen proces povezovanja gospodarskih subjektov; brez tega ni mogoče delovne družbene reprodukcije, nesporno je, da obstaja podružbljanje proizvodnje.

Pritrditi je treba Županovu, ki opredeljuje integracije kot usklajeno delovanje dveh ali več gospodarskih subjektov, ki nato delujejo kot enoten gospodarski subjekt. Intenzivnost tega usklajenega delovanja je lahko različna: usklajeno delovanje lahko zajema le manjši del sistemov, ki so v interakciji, in traja relativno kratek čas (enkratna menjava), lahko pa se oba sistema zlijeta v enega, pri čemer izgubita svojo prejšnjo samostojnost. Med tema dvema skrajnostma (kratkotrajna delna povezava in popolna spojitev v en sistem) je možna cela vrsta prehodnih oblik. Integracijo moramo potemtakem opredeliti kot kontinuum različnih oblik koordiniranega delovanja; drugače povedano, kot spremenljivko, katere intenzivnost se spreminja od minimalnih do maksimalnih vrednosti.¹²

Kot cilj integracije in koncentracije se opredeljuje: da z ekonomijo obsega dosežemo nižje stroške proizvodnje in s tem večji dohodek; da pospešimo tehnološki razvoj in pridemo do večjega števila inovacij; da bodo integrirane organizacije finančno tako močne, da bodo usmerile investicije v tisto dejavnost, v kateri bo povrnitev najhitrejša in skladna z zahtevami mednarodne delitve dela; da bomo dosegli večjo stabilnost v gospodarjenju in razvijanju tiste dejavnosti, ki so razvojno najbolj perspektivne.¹³ Ustavnopravno in v stališčih X. Kongresa ZKJ je med cilji integracije in koncentracije opredeljeno tudi obvladovanje tržne stihije.

Očitno je tedaj, da je utemeljena le tista integracija, ki prinaša ustrezne gospodarske učinke. V nekaterih gradivih, ki obravnavajo obsto-

¹¹ J. Stanovnik, *Naši razgledi*, št. 6/84, stran 162.

¹² J. Županov: *Netehnološki in neekonomski dejavniki integracije* – Zbornik: *Integracije v gospodarstvu*, Delavska enotnost, 1984, str. 194.

¹³ J. Jerovšek: *Teoretične predpostavke integracij v gospodarstvu*, Zbornik pod tč. 12, stran 75 in 100.

ječe probleme, se forsira oblikovanje velikih integracij, kar pa je nedvomno lahko vprašljivo. V industrijsko razvitih državah število vertikalnih integracij upada, ker se pri hitrih tehnoloških spremembah posamezne surovine v zaporedni proizvodnji tako hitro menjajo, da pridejo do protislovja med integracijo in specializacijo. Nasploh je treba tudi ugotoviti, da so veliki sistemi manj sposobni za prilagoditve, ki jih prinašajo spremembe na trgu, v tehniki in tehnologiji. Likvidacija manjših subjektov pa tudi ne povzroča tolikšnih socialnih posledic. Zato je vprašljivo forsirati velike sisteme, če se z njimi ne dosegajo gospodarski učinki, posebej pa še ne, ker se v njih vse pre pogosto zanikajo ekonomske zakonitosti s prelivanjem dohodka, zlasti pa s socializacijo izgub. V ospredju zanimanja je v zadnjem času povezovanje po panogah, ki bi lahko privedlo nazaj do administrativno-operativnih vodstev. Kardelj je v zvezi s tem opozarjal, da so najbolj negativne posledice koncepcije integracij po panogah in teritorialnem načelu v tem, da so cokla za tisti proces integracije, ki je najpotrebnejši, to je ta, v katerem se povezujejo delovni interesi od surovinske do predelovalne proizvodnje, trgovine, bančnega sistema in znanosti. Doslej je pri nas v integracijah prevladovala težnja za centralizacijo dohodka, ne pa skupni interesi v procesu enostavne in razširjene reprodukcije oziroma v boju za povečanje produktivnosti dela vseh, ki sodelujejo.¹⁴

Nedvomno je precejšnja ovira za uveljavljanje ekonomskih zakonitosti pri združevanju dela in sredstev vse to, kar smo obravnavali v okviru problematike enotnosti jugoslovanskega trga. Med osrednje probleme je treba šteti tudi pomanjkanje izdelanega sistema skupnega gospodarjenja in s tem povezanega medsebojnega vpliva na poslovno politiko in sistem odgovornosti. V vsaki integraciji je treba uveljaviti skupen interes, ki se mu morajo podrediti vsi združeni subjekti in mora biti podana tudi osnova za spodbijanje pravnih poslov in dejanj posameznega udeleženca, ki bi kršil splošni interes.¹⁵

Če analiziramo vzroke, zakaj se v naši družbi združevalna razmerja ne uveljavljajo dovolj, lahko ugotovimo, da so ti vzroki ekonomski, in sicer predvsem:

– v ekonomski politiki so zanikane temeljne ekonomske zakonitosti – primarna delitev (cene) in opuščanje dejavnosti oziroma prenehanje organizacij, ki ne dosegajo normalno pričakovanih učinkov;

– neustrezna politika davkov in prispevkov, ki ne pomeni motivacije gospodarskih subjektov in zajema tolikšen del novoustvarjene vrednosti, da postaja vprašljiva že enostavna, kaj šele razširjena reprodukcija;

– zaprtost družbenopolitičnih skupnosti, ki preprečujejo gibljivost sredstev, njihovo združevanje in smotrno uporabo, kar zlasti spodbuja nesmotrna politika davkov in prispevkov (zainteresiranost za ekstenzivno zaposlovanje, namesto skrajnega ekonomiziranja sredstev);

¹⁴ E. Kardelj: Uresničevanje ustavnih načel o združenem delu, Samoupravljanje, 2. knjiga, DZS 1980, stran 352.

¹⁵ J. Šinkovec: Zaštita društvene svojine u vidu sprečavanja grupno-svojinskih odnosa, Arhiv 2-3/85.

– politični in drugačen voluntarizem, ki omogoča sprejemanje odločitev mimo subjektov, ki bodo nosili posledice in v zvezi s tem pomanjkanje informativnega sistema (čeprav nekateri naše obdobje razglašajo za informacijsko);

– nestabilnost ekonomske politike, ki onemogoča programiranje razvoja subjektom, jim neprestano menja ekonomski položaj in se v takem stanju laže rešuje položaj z individualnimi reakcijami kot pa v večji medsebojni odvisnosti in povezanosti številnejših subjektov;

– večletno opuščanje smotrnega sistema družbenega planiranja, ki je privedlo in vodi v preštevilna strukturalna nesorazmerja itd.¹⁶

Po vsem povedanem je problematično zastavljanje vprašanja, kaj je primarno: nacionalno ali razredno. Gre za problematiko interesov, ki pa so po marksistični teoriji v skrajni posledici vedno materialni. Ekonomski interes, varstvo lastne ekonomske in družbene pozicije bi moralo nujno opredeljevati položaj delavcev tako, da se proti družbenim sredstvom obnašajo kot pogoju lastne eksistence in hkrati materialnemu temelju in jamstvu za njihov samoupravljalni položaj. Kiro Gligorov pravi, da torej ne gre za neke altruistične pobude, pa tudi ne za ravnanje le na temelju splošnega razrednega interesa, temveč zaradi zelo otipljivega posameznega in skupnega interesa združenih delavcev. To pa pogojujejo obravnavane ekonomske zakonitosti. Če bi vztrajali pri sedanjih ravnanjih, ne bomo preprečili skupinsko lastninskih ravnanj. Preprečevanje teh tendenc mora izhajati iz delovanja enotnega jugoslovanskega trga, kot je bil opredeljen, ter obveznosti in meril, o katerih je tekla beseda in ki vsakogar usmerjajo v to, da se primerja z drugimi in uspešnejšimi, da mu skupinsko lastninski odnos ne more dajati ekonomskih prednosti in koristi, temveč nasprotno, da odločanje, ki temelji na skupinsko lastninski zavesti in obnašanju, povzroči le ekonomsko kazen, ki je pod enakopravnimi ekonomskimi pogoji ne more prevaliti na drugega.¹⁷

MIHA RIBARIČ

Razredno in nacionalno v federaciji

Ustavna ureditev SFRJ temelji na neločljivi povezanosti razrednega in nacionalnega. Narodnoosvobodilni boj širokih ljudskih množic vseh narodov in narodnosti Jugoslavije je bil hkrati z bojem za nacionalno svobodo tudi boj za socialno osvoboditev. Narodnoosvobodilni boj je prerastel v socialistično revolucijo. Za socialistično revolucijo v Jugoslaviji je

¹⁶ Naša tribuna: Združevanje dela in sredstev (razlogi za neučinkovitost) Združeno delo 4/85.

¹⁷ K. Gligorov; Delo pod tč. 8.